

Maatregelen ter vermindering van de nitraatuitspoeling

De mate van toepassing in de sector bloembollen en zomerbloemen

Alterra-rapport 2239.4
ISSN 1566-7197

A. Smit, F.J. de Ruijter, J.J. de Haan en J.G.M. Paauw

Maatregelen ter vermindering van de nitraatuitspoeling

De mate van toepassing in de sector bloembollen en zomerbloemen

A. Smit¹
F.J. de Ruijter²
J.J. de Haan³
J.G.M. Paauw³

- 1 Alterra
- 2 Plant Research International
- 3 Praktijkonderzoek Plant en Omgeving

Alterra-rapport 2239.4

Alterra, onderdeel van Wageningen UR
Wageningen, 2011

Referaat

A. Smit, F.J. de Ruijter, J.J. de Haan en J.G.M. Paauw, 2011. *Maatregelen ter vermindering van de nitraatuitspoeling; de mate van toepassing in de sector bloembollen en zomerbloemen*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2239.4. 14 blz.; 2 fig.; 5 tab.

In het kader van het 4^e Actieprogramma van de Nitraatrichtlijn wil het ministerie van EL&I vaststellen in hoeverre de sector maatregelen implementeert waarmee de emissie van stikstof op zandgrond teruggedrongen kan worden. Op basis van zes workshops en een enquête onder telers is een inschatting gemaakt van de mate van toepassing van in totaal 42 maatregelen. Een aantal maatregelen worden in alle sectoren bij meer dan de helft van de bedrijven toegepast: Rekening houden met de gewasbehoefte aan stikstof en andere nutriënten bij het maken van het bemestingsplan; Rekening houden met de stikstofwerking van dierlijke mest; Deling van de kunstmestgiften en Rekening houden met de organische stofbehoefte in de bouwvoor. De verschillen tussen de sectoren zijn kleiner dan de verschillen tussen grote en kleine bedrijven.

Trefwoorden: stikstofefficiëntie; nitraatuitspoeling; zandgebieden; mais; akkerbouw; vollegrondsgroenteteelt; boomkwekerij; bloembollenteelt

Projectcode [BO-12.07-005-003]

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.rapportbestellen.nl.

© 2011 Alterra (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek)
Postbus 47; 6700 AA Wageningen; info.alterra@wur.nl

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport 2239.4

Wageningen, november 2011

1 Het project samengevat

Het 4^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn (AP) geeft aan dat er voor de landbouw een opgave ligt om de verliezen aan stikstof (en fosfor) naar het milieu te reduceren. Vooral in de zand- en lössgebieden zijn aanzienlijke stappen nodig om het gewenste nitraatgehalte van het grondwater te bereiken. De uitdaging voor ondernemers is om met minder milieuverliezen gelijkblijvende opbrengsten te behalen. Om die reden acht de Nederlandse regering het van belang om de innovatie in de landbouw te stimuleren. Innovatie loopt via twee sporen: het eerste spoor betreft het ontwikkelen van innovaties via onderzoek. Het tweede spoor betreft het breder verspreiden van innovatieve technologieën, technieken en managementmethoden in de landbouw (4^e Actieprogramma).

Het project 'Monitoring verspreiding innovaties' heeft als doel vast te stellen in hoeverre de sector maatregelen implementeert waarmee de stikstofemissies naar het grondwater kunnen worden teruggedrongen. Innovatief is hier geïnterpreteerd als alle bovenwettelijke maatregelen waarvan het idee was dat ze nog beperkt worden toegepast. Hier vallen ook maatregelen onder die als Goede Landbouwpraktijk kunnen worden beschouwd. Het gaat hierbij 1) om maatregelen die het stikstofgebruik beperken en daarmee de emissies terugdringen, of 2) om maatregelen die de emissies verminderen.

Per maatregel wordt vooraf het milieueffect kwalitatief geschat. Het totaal bereikte milieurendement van implementatie van de maatregelen in de regio wordt niet gekwantificeerd. Het project is afgebakend tot de sectoren akkerbouw, vollegrondsgroenten, bloembollen, boomkwekerij plus de teelt van maïs, en beperkt zich tot de zandgebieden.

Aanpak van het project

Het project is uitgevoerd in een aantal achtereenvolgende stappen:

- *Startbijeenkomst:* voor aanscherping van de projectdoelstellingen en vaststellen van de te onderzoeken maatregelen.
- *Lijst met innovatieve maatregelen:* er is een lijst opgesteld van maatregelen die 1) het stikstofgebruik beperken en daarmee de emissies terugdringen, of 2) de emissies verminderen. De lijst is onderverdeeld in maatregelen die innovatief zijn en maatregelen die als Goede Landbouwpraktijk gezien kunnen worden.
- *Van maatregelen naar monitor:* De monitor heeft gebruik gemaakt van verschillende typen gegevens:
 - o Kwantitatieve informatie uit **beschikbare databases**. Hiervoor bleek alleen het Bedrijven Informatie Net (BIN) bruikbare informatie te bevatten.
 - o **Workshops** met mensen uit de praktijk (telers, adviseurs en toeleveranciers). Dit leverde een actueel beeld op van de mate van toepassing van maatregelen en de achterliggende informatie over waarom maatregelen wel of niet worden toegepast, voor welke teelten ze al dan niet relevant zijn en de interactie tussen maatregelen.
 - o **Enquêtes gehouden onder telers**. Er is een grootschalige enquête uitgevoerd, waarbij voor iedere sector 129 tot 337 responses zijn verkregen.
 - o **Resultaten Telen met Toekomst**. In 2005 is in een aantal studiegroepen van praktijkbedrijven gekeken naar verschillende mogelijkheden om de N-uitspoeling te verminderen en is met deze studiegroepen een inschatting gemaakt van de toepasbaarheid van verschillende maatregelen. Deze informatie is gebruikt om de lijst met maatregelen op te stellen, en kon voor een aantal maatregelen ook als een soort 'referentie 2005' worden gebruikt.

Overzicht van alle sectoren

Dit deelrapport behandelt slechts één sector in detail. Wilt u ook over de andere sectoren lezen, meer achtergrondinformatie over de werkwijze of de factsheets van de verschillende maatregelen bekijken, kijk dan op <http://content.alterra.wur.nl/Webdocs/PDFFiles/Alterrapporten/AlterraRapport2239.pdf>

2 Samenvatting van de resultaten voor alle sectoren

De resultaten van de enquête, workshops en bruikbare gegevens uit BIN zijn uitgewerkt en op twee manieren beschreven. Per sector (Hoofdstuk 3) is een overzicht gegeven van de enquêteresultaten in combinatie met de workshopresultaten. Bedrijfs grootte, geteelde gewassen en arealen van de bedrijven die de enquête hebben ingevuld worden beschreven. De huidige mate van toepassing van de verschillende maatregelen wordt gegeven, en de kansen voor toekomstige toepassing worden besproken.

Daarnaast is per maatregel een factsheet gemaakt met de omschrijving van de maatregel en informatie uit eerdere studies over toepasbaarheid en effectiviteit. Deze vindt u in Hoofdstuk 4 van het hoofdrapport. Per sector is de mate van toepassing gegeven volgens enquête en workshop. Opmerkingen en aanvullende informatie uit workshops en enquête zijn gegeven, en voor een aantal maatregelen ook de mate van toepassing volgens BIN.

Samenvatting van de resultaten

De maatregelen zijn onderverdeeld in enkele groepen. In figuur S1 is per groep een overzicht gegeven van mate van toepassing van maatregelen binnen de verschillende sectoren als resultaat van de enquête.

De maatregelnummers corresponderen met de lijst van maatregelen in hoofdstuk 2 en de uitwerking in hoofdstuk 3. Een aantal maatregelen is op alle bedrijven toepasbaar en het blijkt dat vijf maatregelen bij alle sectoren veel (op meer dan 50% van de bedrijven) wordt toegepast. Dat zijn:

- Rekening houden met de stikstofbehoefte van het gewas bij het maken van het bemestingsplan (2).
- Rekening houden met de stikstofwerking van dierlijke mest (8).
- Deling van de kunstmestgiften (21).
- Rekening houden met de organische stofbehoefte in de bouwvoor (35).
- Rekening houden met de gewasbehoefte aan andere nutriënten dan stikstof (36).

Verschillen tussen sectoren

De verschillen tussen de sectoren zijn vaak klein, en over alle sectoren heen gezien worden maatregelen dan veel of weinig toegepast. Toepassing in mais op veehouderijbedrijven wijkt vaak af van de toepassing in de andere sectoren. Dit is grotendeels het gevolg van de combinatie met melkvee en grasland. Zo wordt op grasland veel gebruik gemaakt van analysecijfers van het stikstofleverend vermogen, en wordt de beschikbare mest op het melkveebedrijf minder vaak geanalyseerd op mineraal en organisch N-gehalte dan bij de bedrijven van de andere sectoren die mest aanvoeren.

Veel variatie tussen sectoren is er in de toepassing van rijenbemesting. Dit gebeurt vooral bij mais. Toepassing bij bloembollen is het laagst, maar daar wordt eerder beddenbemesting uitgevoerd dan rijenbemesting.

Maatregelen die meer geld kosten worden vaker in de kapitaalsintensieve sectoren van bloembollen, boomkwekerij en vollegrondsgroenten toegepast. Voorbeelden hiervan zijn het gebruik van langzaamwerkende meststoffen, en het uitvoeren van metingen aan gewas en bodem voor het uitvoeren van bijbemestingen.

Toepassing van maatregelen op grotere bedrijven

De grootte van het bedrijf speelt soms een rol in de mate van toepassing van maatregelen, en het zijn vaak de grotere bedrijven die specifieke maatregelen toepassen. Zo werden mestscheidingsproducten in de maisteelt op veehouderijbedrijven vooral op de grotere bedrijven toegepast. Maatregelen rondom precisiebemesting werden in alle sectoren vooral op de grotere bedrijven toegepast. Dit zijn maatregelen op het gebied van bemesting op basis van metingen aan het gewas of de bodem, al dan niet aangevuld met plaatsspecifieke bemesting op basis van

metingen aan gewas en/of bodem. Ook de toepassing van GPS voor recht rijden of het voorkomen van overlap in de bemesting valt hier in enkele sectoren onder.

In de bloembollensector en de boomkwekerij wordt vooral op de grote bedrijven met langzaam werkende meststoffen gewerkt.

Figuur S1

Resultaat van de enquête: de mate van toepassing (% van het aantal bedrijven) van verschillende maatregelen in de sectoren akkerbouw, vollegrondsgroenten, bloembollen, boomkwekerij en mais op veehouderij-bedrijven. De verticaal gearceerde stroken geven de mate van toepassing aan in de klassen weinig (0-10%), matig (10-50%) en veel (50-100%).

Toepassing van maatregelen op specifieke gewassen

Enkele maatregelen zijn zo specifiek voor een bepaalde teelt, dat in het totaal overzicht en de overzichten per sector de toepassing heel laag lijkt te zijn. Echter, wanneer meer wordt gekeken naar de toepassing van maatregel op bedrijven die de betreffende teelt ook hebben opgegeven, is de toepassing veel hoger.

Voorbeelden zijn:

- Rijenbemesting wordt in de akkerbouw vrijwel alleen bij mais toegepast. Gemiddeld over alle akkerbouwbedrijven past 41% van de bedrijven rijenbemesting toe. Wanneer alleen de bedrijven met mais bekeken worden is het toepassingspercentage 63%.
- Fertigatie met druppelslangen (maatregel 18) wordt vrijwel alleen in de aardbeien toegepast (83% van de bedrijven die fertigatie toepast teelt aardbeien). Binnen de aardbeien past 61% van de bedrijven fertigatie toe.
- Beddenbemesting (maatregel 19) wordt alleen toegepast bij gewassen die op bedden geteeld worden, zoals bloembollen, bladgewassen en aardbei.

Groenbemesters

In de enquête is gevraagd naar de teelt van groenbemesters of vanggewassen. Er is geen onderscheid gemaakt naar groenbemester of vanggewas. Er is nadrukkelijk gevraagd om de verplichte teelt van een vanggewas na mais buiten beschouwing te laten. Echter, in de resultaten van maisteelt en akkerbouw lijkt het erop dat sommige bedrijven de verplichte teelt van een vanggewas na mais toch hebben ingevuld, waardoor de toepassing van deze maatregel voor de akkerbouw en maisteelt wordt overschat.

Voor alle sectoren geldt dat niet-winterharde groenbemesters/vanggewassen op meer bedrijven worden geteeld dan winterharde groenbemesters/vanggewassen. De toepassing varieert van 40% tot 77% van de bedrijven bij niet-winterharde gewassen, en van 20% tot 43% van de bedrijven bij winterharde gewassen. De laagste toepassing is voor de boomkwekerij, de hoogste voor vollegrondsgroenten. De andere sectoren scoren hier tussenin. Het aandeel van de groenbemesters/vanggewassen dat wordt bemest varieert tussen 39% en 74% bij de niet-winterharde gewassen, en tussen 2% en 59% bij de winterharde gewassen.

Perspectievolle toepassingen volgens de telers

In de enquête was ruimte om in een open invulveld aan te geven welke kansrijke ontwikkelingen de teler zelf zag voor het verhogen van de stikstof-efficiëntie. Hoewel het aantal bedrijven dat hier iets heeft ingevuld per sector sterk verschilt, zijn er wel enkele ontwikkelingen die in vrijwel alle sectoren door meerdere bedrijven zijn genoemd: het verhogen van het organische stofgehalte, de toepassing van GPS (o.a. voor plaatsspecifieke bemesting of rijen/-beddenbemesting), andere (betere, vloeibare of langzaam werkende) N-meststoffen of nitrificatieremmers en het gebruik van groenbemesters.

3 Resultaten per sector

3.1 Bloembollen en zomerbloemen

3.1.1 Sectorbeschrijving

De sector bloembollen en zomerbloemen omvat bedrijven waarop het bruto standaard saldo (standaardmaat voor inkomen per gewas) voor meer dan twee derde bestaat uit voorjaarsbloeiers, zomerbloeiers en zomerbloemen. Vaste planten zijn gerekend bij de boomkwekerij.

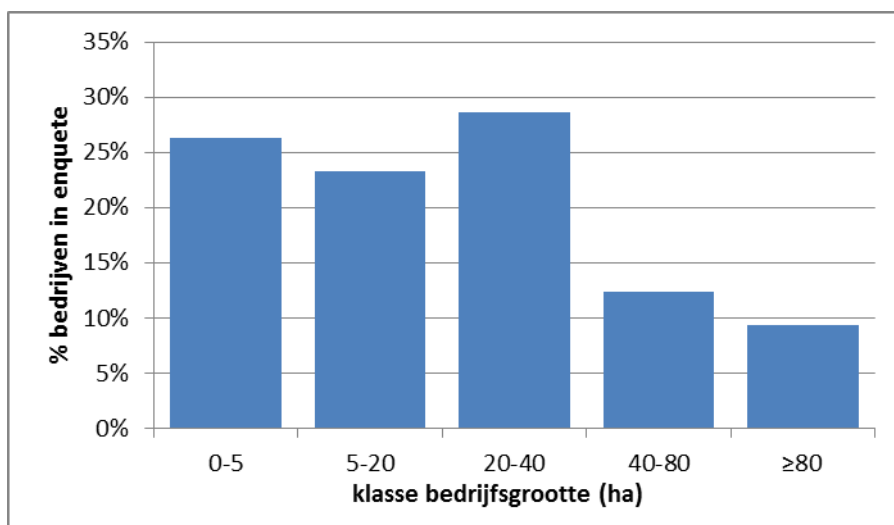
In tabel 3.16 is een overzicht opgenomen van 129 geënquêteerde bedrijven en de gewassen die ze telen. Het merendeel van de bedrijven teelt voorjaarsbloeiers. Zomerbloeiers worden op de helft van de geënquêteerde bloembolbedrijven geteeld en zomerbloemen op 23% van de bedrijven. De bedrijven zijn gemiddeld 32 ha groot, maar er is veel variatie in bedrijfsgrootte (figuur 3.4). Er zijn 34 bedrijven kleiner dan 5 hectare, maar ook twaalf grote bedrijven met meer dan 80 hectare. Gemiddeld 24% van het bedrijfsareaal bestaat uit gehuurde percelen zandgrond. Een redelijk aantal bloembolbedrijven teelt ook gewassen uit andere sectoren. Dit zijn vooral akkerbouwgewassen (21% van het totale areaal) en in mindere mate vollegrondsgroenten (7% van totaal areaal) en boomkwekerijgewassen (2% van totaal areaal).

Tabel 3.16

Aantal geënquêteerde bloembollenbedrijven, gemiddelde bedrijfsgrootte (ha), voorkomen van verschillende gewassen en hun bijdrage in het totale areaal.¹

	Aantal bedrijven	Gemiddelde bedrijfsgrootte en aandeel in areaal van de gewassen (%)
Totaal	129	32
Voorjaarsbloeiers	86	42%
Zomerbloeiers	63	25%
Zomerbloemen/overig	31	3%
Akkerbouwgewassen	31	21%
Vollegrondsgroenten	12	7%
Boomkwekerijgewassen	14	2%

¹ De tabelnummers komen overeen met de nummers in het hoofdrapport.

Figuur 3.4

Percentage bedrijven per klasse bedrijfsgrootte (in ha).

3.1.2 Toepassing van maatregelen

Tabel 3.17 geeft een overzicht van de toepassing van bemestingsmaatregelen in de bloembollenteelt, ingedeeld in drie categorieën gebaseerd op de mate van toepassing volgens de enquête. Een hoge toepassingsgraad hebben maatregelen die op alle bedrijven mogelijk zijn, zoals het maken van een bemestingsplan en daarin rekening houden met de stikstofbehoefte van gewassen (maatregel 5), rekening houden met de behoefte aan organische stof in de bouwvoor (maatregel 35) of rekening houden met de behoefte aan overige nutriënten (maatregel 36). Deling van de stikstofkunstmestgift in twee of meer giften (maatregel 21) is een maatregel die bij de bloembollenteelt relatief veel wordt toegepast.

Een aantal maatregelen wordt vooral op grotere bedrijven toegepast. Dit geldt voor bepaling van de N_{min}, zowel in het voorjaar (maatregel 20) als voor de bijbemesting (maatregel 24), en voor gebruik van langzaamwerkende meststoffen (maatregel 14). GPS (maatregel 26) wordt vooral gebruikt op de bedrijven >80 ha: acht van de twaalf bedrijven.

In tabel 3.17 zijn ook de resultaten van de workshop opgenomen. Bij verschillende maatregelen is onderscheid gemaakt in mate van toepassing bij voorjaarbloeiers en zomerbloeiers. Van enkele maatregelen werd de mate van toepassing zeer verschillend geschat. Dit geldt voor maatregel 3 rond schatting of bepaling van het stikstofleverend vermogen, en het meten of schatten van de N_{min} voorraad in het voorjaar (maatregel 20). Deze maatregelen worden volgens de enquête juist meer toegepast dan ingeschat door de workshopdeelnemers. Andersom werd volgens de workshop verwacht dat alle telers de keuze van dierlijke mest bepalen op basis van de samenstelling ervan (mineraal N, organisch N; maatregel 10), terwijl dit volgens de enquête door minder dan de helft van de telers wordt gedaan.

In tabel 3.18 zijn de enquêteresultaten rond groenbemesters opgenomen. Ruim de helft van de bedrijven teelt een groenbemester, en de bedrijven die aangeven een winterharde groenbemester te telen, telen vaak ook een niet-winterharde groenbemester. Ongeveer twee derde van de bedrijven geeft aan de groenbemesters ook te bemesten.

In tabel 3.19 is een aantal maatregelen opgenomen die volgens de deelnemers van de workshop bloembollenteelt een toepassing hebben hoger dan 10%. Deze maatregelen waren niet in de enquête opgenomen, maar zijn voor de bloembollensector wel van belang.

Tabel 3.17

Overzicht van toepassing van bemestingsmaatregelen in de bloembollenteelt, ingedeeld in de categorieën toepassing >50%, 10-50% en <10% van de bedrijven op basis van het resultaat van de enquête. Een 'x' in de laatste kolom betekent dat de enquêtevraag niet in die vorm tijdens de workshop is besproken. V: Voorjaarsbloeiers, Z: zomerbloeiers.

Maatregelnummer	Enquêtenummer	Enquêtevraag	Mate van toepassing Volgens enquête (%)	Mate van toepassing volgens workshops (%)
Toepassing op meer dan 50% van de bedrijven die de enquête hebben ingevuld				
2	28	Heeft u voor het opstellen van het bemestingsplan in 2010 rekening gehouden met de stikstof-behoefte van gewassen (en rassen), zoals deze door adviesbasis of adviseur worden gegeven?	78	80-100
3	29	Heeft u in 2010 een schatting gemaakt van de te verwachten mineralisatie (stikstof-leverend vermogen) als gevolg van voorvrucht of vruchtbaarheid van het perceel en deze schatting in mindering gebracht op de stikstofgift?	57	0
8	6	Heeft u in 2010 bij de bemesting rekening gehouden met de stikstofwerking van dierlijke mest?	85	V: x Z: 100
8	7	Heeft u in 2010 de gehalten mineraal stikstof (N) en organisch stikstof (N) in dierlijke mest laten meten?	62	x
20	17	Heeft u in 2010 gebruik gemaakt van analysegegevens over de minerale stikstofvoorraad in de bodem (Nmin) voor het bepalen van de basisgift (in het voorjaar)?	52	0-5
21	19	Heeft u in 2010 (voor zover mogelijk) de totale hoeveelheid stikstofkunstmest in twee of meer giften gedeeld?	94	100
24	20	Heeft u in 2010 de hoogte van de benodigde stikstofgift in de bijbemesting bepaald op basis van mineraal stikstof (Nmin) metingen in de bodem?	52	60-80
35	30	Heeft u voor het maken van het bemestingsplan in 2010 rekening gehouden met de behoefte aan effectieve organische stof in de bouwvoor?	71	80-100
36	31	Heeft u voor het maken van het bemestingsplan in 2010 rekening gehouden met de behoefte aan overige nutriënten (zoals kalium (K), zwavel (S), magnesium (Mg) en borium (B)) per gewas?	77	100
Toepassing op 10-50% van de bedrijven die de enquête hebben ingevuld				
3	18	Heeft u in 2010 gebruik gemaakt van analysegegevens over het stikstofleverendvermogen (NLV) voor het bepalen van de basisgift (in het voorjaar)?	39	0
10	8	Heeft u in 2010 de keuze voor aangevoerde dierlijke mest bepaald op basis van de samenstelling ervan? (mineraal stikstof (N), organisch stikstof (N))	46	100
10	9	Heeft u in 2010 meer gebruik gemaakt van mestscheiding of producten daarvan dan 4 jaar geleden?	10	x
14	11	Heeft u in 2010 langzaamwerkende meststoffen zoals ammoniumhoudende meststoffen met nitrificatieremmer (bijv. Entec) of slow-release meststoffen (bijv. Agrobolen, Basacote) gebruikt?	34	5-20
15	12	Heeft u in 2010 bladbemesting met stikstofhoudende bladmeststoffen gebruikt?	26	V: 0 Z: 0-5
17	13	Heeft u in 2010 rijenbemesting toegepast met kunstmest?	21	x
19	16	Heeft u in 2010 beddenbemesting toegepast?	32	0-20
22	21	Heeft u in 2010 de hoogte van de benodigde stikstofgift in de bijbemesting bepaald op basis van metingen aan het gewas (bladsteeltjes, N-sensor, CropScan, chlorofylmeter of satellietbeelden)?	10	0
26	26	Heeft u in 2010 een GPS gebruikt voor het recht rijden en/of het voorkomen van overlap in de bemesting?	13	0-10

28	22	Heeft u in 2010 een pleksgewijze bemesting binnen een perceel toegepast op basis van visuele waarnemingen en/of ervaringen uit het verleden?	37	x
29	23	Heeft u in 2010 pleksgewijze bemesting toegepast op basis van metingen in de bodem (bodemmonsters, bodemkaart)?	13	0-1
Toepassing op <10% van de bedrijven die de enquête hebben ingevuld				
9	10	Heeft u in 2010 nitrificatieremmers (bijv. Piadin) gebruikt bij de dierlijke mest?	0	V: x Z: 0
17	14	Heeft u in 2010 rijenbemesting toegepast met drijfmest?	6	x
18	15	Heeft u in 2010 fertigatie toegepast met druppelslangen?	5	0-1
28	24	Heeft u in 2010 pleksgewijze bemesting toegepast op basis van metingen aan het gewas (gewasmonsters, bladsteeltjes, N-sensor, CropScan of satellietbeelden)?	2	0
28	25	Heeft u in 2010 een GPS gebruikt voor de uitvoering van plaatsspecifieke bemesting?	0	0

Tabel 3.18

Resultaten enquêtevraag 5 (maatregel 31) rond groenbemesters. Enquêtevraag was: Heeft u in 2010 de volgende groenbemesters/en vanggewassen (exclusief vanggewassen na maïs) geteeld en bemest? Het percentage bedrijven dat groenbemesters bemest is genomen van het aantal bedrijven dat ook een groenbemester teelt: 66% van bedrijven die niet-winterharde groenbemester teelt, bemest deze ook.

	Enquête		Workshop
	% bedrijven dat groenbemester teelt	% van de groenbemester telende bedrijven dat groenbemester ook bemest	% bedrijven dat groenbemester teelt
niet-winterharde groenbemesters/ vanggewassen	57%	66%	100% (V) / 20%(Z)
winterharde groenbemesters/ vanggewassen	30%	59%	

Tabel 3.19

Maatregelen die niet in enquête stonden, maar waarvan de toepassing op >10% werd geschat tijdens de workshop bloembollen.

Maatregelnummer	Maatregel	Mate van toepassing volgens workshops
1	Gebruik een adviesprogramma voor het opstellen van een bemestingsplan	30-40
5	Stel de drijfmestgift af op de behoefte van het gewas	Nvt (V)/ 100 (Z)
6	Stel de organische bemesting uit tot vlak voor planten/zaaien	Nvt (V)/ 100 (Z)
12	Vervang dierlijke mest door compost of zwarte grond	55-80 zeezand
13	Beperkt de dierlijke mestgift en bemest bij met kunstmest gedurende het seizoen	Nvt (V)/ 100 (Z)
16	Stel de apparatuur goed af bij rijenbemesting en toediening van mest	100
25	Maak gebruik van een aangescherpte buffer in NBS	50-60 (Ielie)
27	Gebruik vaste rijpadensysteem	50
30	Laat stro achter op het land	100 (v)/nvt (Z)
34	Composteer gewasresten met een hulpmateriaal/snoeiresten	50-60

3.1.3 Kansen in de praktijk

In de workshops en in de enquête is naast de actuele mate van toepassing ook het toekomstperspectief aan de orde geweest. In de enquête is de telers gevraagd welke (andere) kansrijke ontwikkelingen zij zien voor hun bedrijf als het gaat om het verhogen van de N-efficiëntie. Tijdens de workshops is gesproken over welke maatregelen die op dit moment door weinig telers worden toegepast. De vraag hierbij was of er kan worden verwacht dat de mate van toepassing zal toenemen of niet.

Enquête

Een overzicht van de gegeven antwoorden op de vraag over kansrijke ontwikkelingen staat in tabel 3.20. Hierin zijn alleen de maatregelen opgenomen die drie keer of vaker zijn genoemd. De maatregelen zijn in enkele gevallen niet één op één te koppelen aan de maatregelen die de basis vormden voor de enquête. Organische stof is wat het meest genoemd werd door telers: soms als benodigde ontwikkeling om de teelt en N-efficiëntie te verbeteren en soms als opmerking gemaakt dat het lastig is om voldoende organische stof aan te voeren binnen de huidige mestwetgeving. Twee andere maatregelen die veel genoemd werden en die direct gekoppeld zijn aan het verhogen van het organisch stofgehalte zijn de teelt van groenbemesters/vanggewassen en composteren van eigen groenafval en compostgebruik. De overige maatregelen hebben allen te maken met het direct verhogen van de stikstofefficiëntie door keuze van meststof en/of toedieningstechniek.

Tabel 3.20

Kansrijke ontwikkelingen en het aantal bedrijven dat dit heeft aangegeven in de enquête

Maatregelen	Aantal bedrijven
Verhogen organische stof percentage	8
Probleem met beperking aanvoer organische stof	5
Groenbemesters/vanggewassen	7
Compostgebruik/composteren eigen groenafval	7
Pneumaat	7
Rijen- en beddenbemesting	7
Langzaam werkende meststoffen	5
GPS	3
Gedeelde stikstofgift	3

Workshop

Ook in de workshop zijn de perspectieven van maatregelen aan bod gekomen. De workshopdeelnemers brachten naar voren dat het belangrijk is dat de telers een pakket aan maatregelen tot hun beschikking blijven houden waaruit zij voor hun bedrijf onder hun specifieke omstandigheden kunnen kiezen. Net als telers in de enquête spraken de workshopdeelnemers hun zorgen uit over het op peil houden van organische stof in de bodem. Als perspectievolle maatregel werd deling van de stikstofgift genoemd (maatregel 21), waarvan de toepassing overigens al op 100% werd ingeschat. Doordat ammonium op zeezand snel uitspoelt, neemt het gebruik van Entec af ten gunste van KAS en gedeelde giften. Een andere perspectievolle maatregel is het gebruik van GPS. In de huidige teelt liggen de bedden al redelijk vast, maar bij gebruik van GPS kunnen er vaste rijpaden aangehouden worden.

Een paar maatregelen werden in de workshops als onuitvoerbaar of niet relevant geïdentificeerd, zoals:

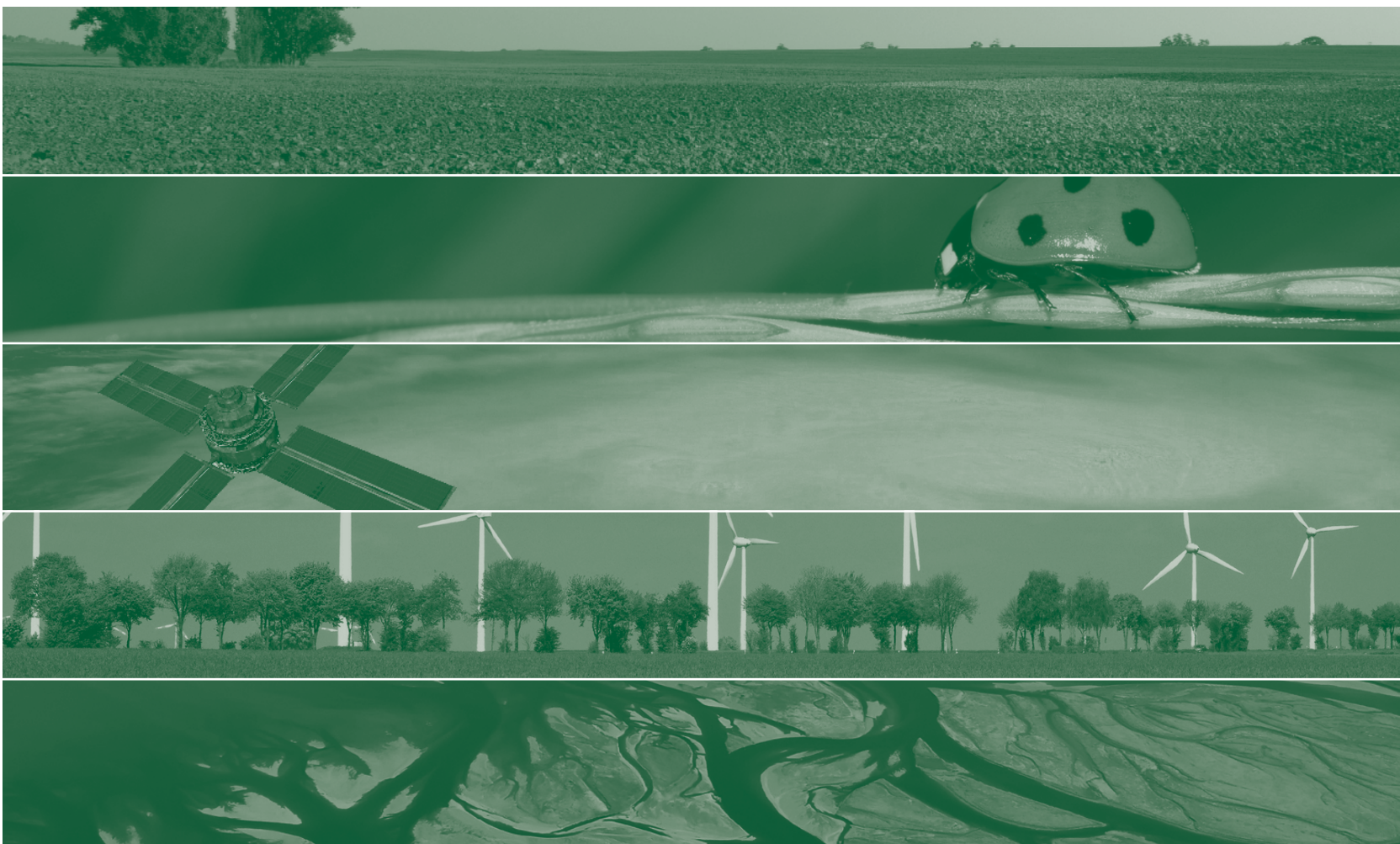
- Kies rassen met een lage stikstofbehoefte (7): De keuze van rassen is sterk afhankelijk van de marktvraag. In een aantal gewassen zijn er geen rassen met een lage stikstofbehoefte.
- Vervang drijfmest door stalmest (11): Drijfmest wordt in de bollenteelt op zeezand niet gebruikt, en stalmest niet op de overige gronden zodat maatregel 11 niet relevant is.
- Vervang dierlijke mest door compost of zwarte grond'. (12) De beschikbaarheid van vaste organische meststoffen (compost, stalmest, zwarte grond) blijkt in de praktijk klein te zijn, zodat toename van deze maatregelen niet mogelijk is.
- Het perspectief voor maatregel 20: 'Bepaal of schat de N-min voorraad in de bodem' werd beperkt tot bijbemesting: in het vroege voorjaar is bij voorjaarsbloeiërs de Nmin voorraad erg laag en is het niet zinvol deze te bepalen. Voor zomerbloeiërs en zomerbloemen is de maatregel wel relevant.

De huidige mate van toepassing wordt bij verschillende maatregelen beperkt door extra kosten of extra benodigde handelingen. Deze maatregelen worden nu niet toegepast op basis van een economische afweging door de teler, maar bij veranderende omstandigheden kan de toepassing van deze maatregelen makkelijk toenemen. Aan extra metingen aan bodem of gewas zijn kosten verbonden, evenals aan toevoegingen zoals nitrificatieremmers, extra bewerkingen zoals delen van giften (maatregel 21) of specifieke mechanisatie (maatregel 17, rijenbemesting). Voor toepassing van deze maatregelen heeft de teler inzicht nodig in de meerwaarde van de extra investeringen. Daarnaast speelt risicobeleving en beperking van het risico op opbrengstderving een grote rol bij het al dan niet toepassen van maatregelen.

Naast bovenstaande punten speelt afweging tussen verschillende maatregelen nog een rol. Zo botst vermindering van toepassing nutriënten uit organische mest (maatregel 13) vaak met de wens om tot een hogere aanvoer van organische stof te komen (maatregel 4).

3.1.4 Vergelijking tussen enquête en Telen met toekomst

De enquêteresultaten zijn vergeleken met de inventarisatie van Telen met toekomst om te zien of er veranderingen zijn geweest in de voorgaande vijf jaar. Bij negen van de dertien overeenkomende maatregelen is de mate van toepassing in de enquête gelijk of hoger dan de toepassing van 'best practices' in de studiegroepen van Telen met toekomst in 2005. Een verschil in de mate van toepassing ligt bij beddenbemesting (maatregel 19), het gebruik van langzaamwerkende meststoffen (maatregel 14) en bij het maken van het bemestingsplan rekening houden met de behoefte aan organische stof (maatregel 35). Deze maatregelen worden volgens de enquête in 2010 meer toegepast dan tijdens de studiegroepen in 2005 naar voren kwam. Het delen van de totale hoeveelheid stikstofkunstmest in twee of meer giften (maatregel 21) wordt in 2010, net als in 2005, op vrijwel alle bedrijven toegepast. Bepaling van de hoogte van de stikstofgift in de bijbemesting op basis van mineraal stikstof (Nmin) metingen in de bodem (maatregel 24) is volgens de enquête in 2010 minder vaak toegepast dan bij de studiegroepen van Telen met toekomst in 2005 bleek. Bij deze onderlinge vergelijking dient bedacht te worden dat verschil in vraagstelling tussen de inventarisatie in Telen met toekomst en de huidige enquête een rol kan spelen.

Alterra is onderdeel van de internationale kennisorganisatie Wageningen UR (University & Research centre). De missie is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen negen gespecialiseerde en meer toegepaste onderzoeksinstituten, Wageningen University en hogeschool Van Hall Larenstein hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 40 vestigingen (in Nederland, Brazilië en China), 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de vooraanstaande kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen natuurwetenschappelijke, technologische en maatschappijwetenschappelijke disciplines vormen het hart van de Wageningen Aanpak.

Alterra Wageningen UR is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

Meer informatie: www.alterra.wur.nl